

การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ*

Buddhist Ecological Management

พระมหา นำเกียรติ วิสุทโธ (ทองทวี), พระมหา มิต ฐิตปัญโญ¹ และ วิชัย แสนมี²

Phramaha Namkriat Visutdho (Thongtawee) Phramaha Mit Thitapa^{กัโ}

and Wichain Sanmee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

มหาวิทยาลัยขอนแก่น²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Khon Kaen University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: wisutto13@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดการจัดการระบบนิเวศตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการนำเอากระบวนการจัดการระบบนิเวศอย่างเป็นรูปแบบ เพื่อพัฒนาและดูแลรักษาระบบนิเวศให้คงอยู่เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มีทรัพยากรธรรมชาติมากมายที่สามารถตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องการจัดการควบคุมการอนุรักษ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกหลักวิธีเพื่อการฟื้นฟู รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอย่างจำกัดให้คงอยู่ได้นานและยั่งยืนการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธมีทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่มีอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดผลดีแก่การจัดการระบบนิเวศและทรัพยากร ธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดเกิดประโยชน์มากที่สุด

คำสำคัญ: การจัดการ; ระบบนิเวศเชิงพุทธ

Abstract

This article presents the concept of ecological management according to the Buddhist guidelines. This is management that development and maintenance of the ecosystem for persistence. Because it is a human habitat. There are many natural

---

*ได้รับบทความ: 27 มีนาคม 2562; แก้ไขบทความ: 22 มีนาคม 2563; ตอรับตีพิมพ์: 25 มีนาคม 2563

Received: March 27, 2019; Revised: March 22, 2020; Accepted: March 25, 2020

resources that can respond to human life. Therefore, management control and conservation are ecology for the use of natural resources should do the right way. Restoring and preserving are natural resources and the environment for a long and lasting life. Buddhist ecological management is both proactive and receptive. This there should be a continuous response to changes in the ecosystem. This, for the benefit of ecological management and natural resources that it should the most benefits.

Keywords: Management; Ecological Buddhist

1. บทนำ

ในระบบนิเวศมีสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน อย่างซับซ้อน เชื่อมโยงกันเป็นห่วงโซ่อาหารและ เมื่อสภาวะแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการปรับตัวเป็นไปในสองลักษณะคือ หนึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ที่เป็นไปตามธรรมชาติต้องใช้เวลานานที่จะให้เห็นความเปลี่ยนแปลง สองการเปลี่ยนแปลงแบบกะทันหัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว จึงส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมมาก อาจทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลได้ เช่น ไฟไหม้ป่า น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น (Sriwatcharach, 2000 : 27) ไฟป่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ป่าธรรมชาติ พืชผลทางการเกษตรทรัพย์สินของประชาชนเสียหายตลอดจนถึงชีวิต ซึ่งบางครั้งอาจจะประเมินค่าความเสียหายไม่ได้ นอกจากจะทำลายธรรมชาติ และทรัพย์สินแล้ว ยังก่อให้เกิดหมอกควันมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพของประชาชนและสิ่งมีชีวิตอื่นอีกด้วย ก๊าซและมลพิษที่เกิดจากการเผาไหม้ยังส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อน ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในผืนโลก ได้อย่างคาดไม่ถึง ทำให้สิ่งมีชีวิตบางชนิดไม่สามารถที่จะปรับตัวได้ จึงเกิดเป็นปัญหา

สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการขาดสมดุลในระบบนิเวศ (Akkarak, 2010 : 27)

การจัดการระบบนิเวศที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาในสมัยที่พระพุทธองค์ทรง แสดงให้เห็นถึง การจัดการระบบนิเวศของมนุษย์ที่ได้ปรับระบบนิเวศแวดล้อมให้เหมาะสม และเกื้อกูลแก่สังคมของมนุษย์ เพราะการปลูกดอกไม้ และขุดสระเป็นการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในสังคมทั้งหมดในมุมมองทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นได้ทราบว่าระบบนิเวศที่ได้เอื้อประโยชน์ให้กับประชาชนชาวเมืองและในพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏ และเกิดผลเป็นอานิสงส์ของการจัดการระบบนิเวศตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน วนโรปสุตต “ชนเหล่าใดปลูกป่า ปลูกสวน สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำ ขุดบ่อน้ำ บริจาคอาคารที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นได้บุญตลอดทั้งวันทั้งคืน” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) และการสร้างหลักของจริยธรรมในศตวรรษที่ 20 นี้ ได้มีเสียงเรียกร้องดังก้องมากยิ่งขึ้นให้มนุษย์กลับมาเยียวยาโลกและถนอมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังในบทความของ Leopold เรื่อง

“The Land Ethics” ที่เน้นถึง จริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ 1) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ 2) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม 3) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์เอง ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย (Leopold, 1970 : 47)

ส่วนการจัดระบบนิเวศในปัจจุบันเป็นการดำเนินการ ตามหลักวิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา การซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต หรืออาจกล่าวได้ว่าการจัดการนั้นเป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการด้วยการมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะเพื่อนำไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น (Chankaew, 2006 : 295) เนื่องจากการจัดการระบบนิเวศเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องยึดวิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการ เพื่อใช้ในการจัดระเบียบของกลุ่มคน และสังคมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องทำเป็นระบบโดยอาศัยแนวคิดต่างๆ ในการดำเนินการ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้และป่าต้นน้ำนั้นมิได้เป็นปัญหาเฉพาะทางด้านชีวภาพเท่านั้นแต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องถึงปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถานการณ์ต่างๆ ในอดีตมักแก้ปัญหาเฉพาะด้านชีวภาพ โดยมองข้ามประเด็นทางสังคม และวัฒนธรรม จึงไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศทางธรรมชาติ และระบบสังคมมนุษย์ เพราะทั้งสองระบบนี้มี

ความสัมพันธ์กันในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนวัตถุข่าวสารกันตลอดเวลาขณะอยู่ในสังคม (Chateta, 2001 : 20) บทความนี้เป็นการนำเสนอการจัดการระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นการมุ่งเน้นศึกษา แนวคิดของการจัดการระบบนิเวศในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการจัดการระบบนิเวศของศาสตร์สมัยใหม่ และหลักการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ

2. ระบบนิเวศตามนัยทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นแหล่งที่มาของแนวทางในการพัฒนามนุษย์และสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง จึงน่าจะเป็นอีกมิติหนึ่งที่น่าจะช่วยให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการแสวงหาความยั่งยืนได้ เพราะพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่จะให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบของความยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่นๆ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมอย่างเชื่อมโยงประสานกันเป็นระบบ เพราะสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนาบนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุตุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเรียกว่า พืชนิยาม ได้แก่ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” โดยอธิบายถึงสถานะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอตาม หลักธรรม

ทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงหลักธรรมชาติว่ามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แท้ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะเกิด หรือยังไม่เกิด ว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หลักคำสอนต่างๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนถ้าปวารณามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศตั้งแต่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชนม์ชีพ (Phramaha Mit Thitapaṅko, 2014 : 3) ได้กล่าวว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น มนุษย์นั้นได้ดำรงชีวิตอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ธรรมชาติหล่อเลี้ยงชีวิตนี้ให้ดำเนินไปตามกฎของมัน

พระพุทธศาสนากับระบบนิเวศวิทยา มีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน เพราะพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากระบบนิเวศวิทยา ดังนั้นการจัดการระบบนิเวศจึงเป็นความสำคัญ ดังการจัดการระบบนิเวศ ในพระวินัยปิฎกๆ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับข้อห้ามสำหรับพระภิกษุที่เป็นทั้งข้อห้ามและข้อที่ให้กระทำ การที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติระเบียบต่างๆ ไว้ก็เพื่อทรงให้สาวกของพระองค์ได้อยู่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ ได้แก่ พืชพันธุ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร และสิ่งมีชีวิตสัตว์ป่า ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ดำรงตนอยู่ด้วยความอย่าง

มีความสุขไม่เบียดเบียน และเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พุทธบัญญัติที่เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับระบบนิเวศ พระพุทธองค์ทรงมีข้อห้ามแก่ภิกษุสาวก และให้ถือว่าเป็นการละเมิดสิกขาบทหรือทำผิดศีลของพระพุทธองค์ทรงบัญญัติห้ามภิกษุไว้ว่า “ห้ามภิกษุพราก (ตัดหรือเด็ด) ภูตคาม ภิกษุไคฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นหมวดบัญญัติห้ามในการที่จะพรากพืชของเสีย อันเป็นเหตุแห่งการทำลายธรรมชาติระบบนิเวศ และความไม่เหมาะสมต่อสมณะสาธูปของตนเอง แม้แต่ต้นไม้ที่พระภิกษุสาวกของพระองค์ได้ตัด แม้สั่งให้ตัดหรือวานให้คนอื่นตัด พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสห้ามและตรัสดำหนิโทษแก่ภิกษุที่ทำว่าเป็นโมฆบุรุษ จากที่ได้กล่าวมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทบัญญัติของพระวินัยที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อม ที่เป็นระบบนิเวศที่เป็นข้อห้ามไม่ให้พระภิกษุทั้งหลายได้ดำเนินชีวิตที่เป็นแหล่งทำลายธรรมชาติที่ตนเองอาศัยถือปฏิบัติและปรับอาบัติโทษแห่งการล่วงละเมิดไว้อย่างชัดเจนในการกระทำความผิดของพระภิกษุที่กระทำ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ให้การศึกษาอบรมสั่งสอนศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์การพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง เปลี่ยนแปลง

ชีวิตตนเอง ให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไร แก่โลกมาก แต่ไม่สร้างความหายนะแก่โลกมากนัก ก็น่าจะพอใจได้ ความสูญเสียของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมอันเป็นที่ทราบกัน อยู่โดยทั่วไปแล้ว ความคิดที่ปราศจากปัญญา ขาดวิจารณ์ญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและระบบ ก็เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่น้อย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ป่าไม้ของแต่ละประเทศที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงทุกที เพราะมนุษย์ทำลายป่าหรือแม้กระทั่งรัฐบาลเอง คิดเพียงทรัพย์สินเงินทองที่ได้รับจากป่าเป็นมูลค่าเทียม ที่สมมติกันขึ้นโดยขาดการคำนึงต่อไปว่า เมื่อป่าหมดไปแล้วผลกระทบอะไรจะตามมา แต่พวกเขาคิดเพียงว่า เมื่อป่าหมดพวกเขาจะคงร่ำรวยอยู่ดีมีสุข น้ำในแม่น้ำลำคลองหลายสายในตัวเมืองใหญ่ๆ ที่กำลังจะเน่าอย่างพร้อมเพรียงกัน ในขณะนี้ มีสาเหตุมาจากบรรดาเจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรมและรัฐบาลมองปัญหาเฉพาะหน้าว่าเมื่อประเทศมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ความยากจนจะลดลง ประชาชนจะมีความสุขมากขึ้น แต่ไม่ได้คิดต่อไปอย่างกระบวนการจนครบวงจรว่า โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้นจะปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำแล้วน้ำจะเน่าปลาจะตาย นานไปน้ำอุปโภคบริโภคจะขาดแคลนไปทั่ว ดังเช่นประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย ประชาชนแม้จะมีเงินมหาศาลมากองท่วมหัวแต่ถ้าต้องดื่มน้ำเน่าที่เต็มไปด้วยเชื้อโรคก็คงจะหาความสุขไม่ได้ โรงงานอุตสาหกรรมทั้งหลายนอกจากจะสร้างความชอกช้ำให้แก่แม่น้ำลำคลองอย่างทั่วถึงแล้ว ในขณะนี้

ยอมรับกันแล้วว่าปฏิกิริยาเรือนกระจก ซึ่งทำให้อุณหภูมิร้อนขึ้นทุกวัน ก็มีสาเหตุมาจากควันพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั่นเอง เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความแห้ง เพราะไม่เหลือป่าให้ความชุ่มชื้นอีกต่อไปแล้ว น้ำในแม่น้ำลำคลองก็เน่าไปหมด อากาศบริสุทธิ์ที่หายใจก็กลายเป็นอากาศมีพิษ ชีวิตของมนุษย์ก็จะมีความปลอดภัยน้อยลง มีความสุขน้อยลงแต่ความมีทุกข์กลับทับถม ทวีคูณประดังเข้ามาทุกด้าน เหล่านี้คือผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ขาดความพร้อมในด้านนามธรรม ขาดสติสัมปชัญญะที่ถูกต้องขาดความเห็นต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่ถูกต้อง

ปัญญาแห่งการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างถึงแก่นครบวงจรเป็นกระบวนการพระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้้อย่างเพียงพออยู่แล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค ตามหลักศีล 5 ประกอบด้วย ศีลข้อที่ 1: ห้ามฆ่าสัตว์ห้ามเบียดเบียนสัตว์ ศีลข้อนี้เป็นหลักประกัน สิทธิมนุษยชน รวมไปถึงสิทธิของสัตว์และการไม่ใช้ความรุนแรงต่างๆ ศีลข้อที่ 2: ห้ามลักทรัพย์ เป็นศีลว่าด้วยหลักประกันเรื่องการไม่ทุจริตคอร์รัปชัน รวมถึงหลักประกันให้เกิดการกระจายการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรที่เป็นธรรมด้วย ศีลข้อที่ 3: ห้ามประพฤติดิฉินาม เป็นหลักประกันความมั่นคงของสถาบันครอบครัว ที่ถือเป็นหน่วยเล็กที่สุดของสังคม แต่สำคัญที่สุดในการสร้างมนุษย์ ศีลข้อนี้รวมไปถึงการคุ้มครองเด็กและสตรี ศีลข้อที่ 4: ห้ามการกล่าวเท็จปราศจากความจริง

เป็นหลักประกัน การมีเสรีภาพทางสื่อและข้อมูลข่าวสารที่ต้องเป็นข้อเท็จจริง เพราะเสรีภาพที่ปราศจากความจริงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสียหายได้ ศีลข้อที่ 5: ห้ามการดื่มสุราของมึนเมา สิ่งเสพติดให้โทษต่างๆ เป็นหลักประกันด้านสุขภาพ รวมไปถึงเป็นหลักประกันของการบริโภคที่ไม่เกินเลยหลัก 5 ศีล เป็นหลักธรรมที่สำคัญในการช่วยแก้ปัญหาในประเด็นข้างต้น คือ 1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร 2) ปัญหาความเป็นธรรม และ 3) ปัญหาการบริโภคเกิน (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

กล่าวได้ว่า พุทธศาสนามองสถานะแวดล้อมของโลกแบบองค์รวม ซึ่งมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยา คือทัศนคติที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณ์คือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณ์นี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุกๆ สิ่ง เป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอน และวัฏจักรของธาตุอาหารซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วไปสู่อีกสิ่งมีชีวิตหนึ่งแล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไปเป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกถึงและรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น เพราะโลกเล็กลงทุกทีและต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แล้

วจะต้องอธิบายชีวิตในความหมายที่มีความรับผิดชอบต่อการจรรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบระหว่างชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ด้วย

3. แนวคิดการจัดการระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ หมายถึง โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างๆ กับบริเวณแวดล้อมที่สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ ระบบนิเวศหนึ่งๆ นั้นประกอบด้วยบริเวณที่สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่และกลุ่มประชากรที่มีชีวิตอยู่ในบริเวณดังกล่าวพืชและโดยเฉพาะสัตว์ต่างๆ ก็ต้องการบริเวณที่อยู่อาศัยที่มีขนาดอย่างน้อยที่สุดที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อว่ากรมีชีวิตอยู่รอดตลอดไปในกรณีใกล้เคียงกันหากมีแร่ธาตุไหลเข้ามาเพิ่มขึ้น ก็จะทำให้การเจริญเติบโตของพืชเพิ่มมากขึ้น เช่น ไฟโตแพลงตอนหรือพืชน้ำที่อยู่ก้นสระ เมื่อปริมาณของพืชเพิ่มมากขึ้นจะส่งผลให้ปริมาณสัตว์เพิ่มมากขึ้นด้วยเพราะมีอาหารอุดมสมบูรณ์แต่เมื่อปริมาณสัตว์เพิ่มปริมาณของพืชที่เป็นอาหารก็จะค่อยๆ น้อยลง ทำให้ปริมาณสัตว์ลดลงตามไปด้วยเนื่องจากอาหารมีไม่พอ ดังนั้นสระน้ำจึงมีความสามารถในการที่จะควบคุมตัวของมัน (Self-regulation) เองได้ กล่าวคือ จำนวนและชนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่อยู่ในสระน้ำจะมีจำนวนคงที่ซึ่งเราเรียกว่ามี ความสมดุล (Equilibrium) เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมโดยรอบบริเวณใดบริเวณหนึ่งซึ่งนักนิเวศวิทยากำหนดคำนี้ขึ้นเพื่อให้มีความหมายแคบกว่า คำว่า สิ่งแวดล้อม และจะได้เข้าใจความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิต

กับสิ่งไม่มีชีวิตในหน่วยพื้นที่นั้น โดยระบบนิเวศแต่ละระบบจะประกอบด้วยชุมชนพืชและสัตว์กระจายอยู่ตามบริเวณที่เหมาะสมต่อการอยู่รอด ซึ่งอาจเป็นเพียงบ่อน้ำขนาดเล็กหรือมีขนาดใหญ่สุดที่เรียกว่าชีวาลัยก็ได้ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 4 ประเด็น ได้แก่

1. หน่วยพื้นที่ หมายถึง ระบบนิเวศจะถูกจำกัดขอบเขตหรือขนาด ดังนั้นจะเล็กหรือใหญ่อย่างไรก็ได้ แต่ขอให้มีความเหมาะสมอย่างเด่นชัด เช่น สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ ป่าไม้ เมือง ชนบท เป็นต้น

2. สิ่งมีชีวิต หมายถึง องค์ประกอบหรือโครงสร้างทั้งหมดที่เป็นสิ่งมีชีวิตภายในหน่วยพื้นที่นั้น

3. สิ่งแวดล้อม หมายถึง องค์ประกอบทั้งหลายในหน่วยพื้นที่นั้น ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ต้นไม้ สัตว์ ดิน น้ำ อากาศ สารอาหาร เป็นต้น

4. ระบบความสัมพันธ์ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตหนึ่งกับสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิตอื่นในหน่วยพื้นที่นั้น นั่นคือสิ่งต่างๆ ภายในพื้นที่นั้นต่างก็มีบทบาทและหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน ทำให้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่อยู่ร่วมกันได้ ระบบความสัมพันธ์นี้จะมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนจนสุดท้ายก็จะแสดงเอกลักษณ์ของระบบนั้นๆ เช่น ระบบนิเวศลำน้ำ ระบบนิเวศป่าดิบเขา ระบบนิเวศหนองน้ำ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า แนวคิดการจัดการระบบนิเวศของศาสตร์สมัยใหม่ หมายถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจนทำให้เกิดการทำหน้าที่ร่วมกัน ซึ่งหมายความว่า ในความ

สัมพันธ์ของระบบนิเวศในธรรมชาติใด เป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ให้กับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายรวมถึงมนุษย์ที่เรียกว่า ห่วงโซ่อาหารที่เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อกันและกันเพื่อให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดดำรงอยู่เมื่อขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะเกิดทำให้เสียสมดุลและก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่นตามมารวมทั้งมนุษย์ (Non Sung, 2006 : 63)

4. การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ

หลักการบริหารจัดการ และองค์ประกอบที่จะสร้างให้เกิดระบบที่จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุดคือความเป็นธรรม สุจริต มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และสังคมเป็นสุข ดังนั้นหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความเข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การมีธรรมาภิบาล รวมไปถึงรู้จักหลักการและองค์ประกอบและตัวชี้วัดของการมีธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานของตนในทุกระดับ อาจช่วยลดสาเหตุของความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของประเทศไทยก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีความซับซ้อนของสังคมและกลไกการขับเคลื่อนทางสังคมทั้งในระดับโลกและระดับท้องถิ่น เช่นเดียวกันกับการขับเคลื่อนในระดับโลกภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศภาคป่าไม้ถูกนำไปเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้วยเหตุที่ว่าป่าไม้เป็นเงื่อนไขที่ทั้งเพิ่มและดูดซับคาร์บอน เมื่อกลไกเรดด์พลัสได้ถูกนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนมาตรการในการลดคาร์บอน โดยที่กลไกเรดด์พลัสเองก็มีองค์

ประกอบสำคัญด้านการสร้างแรงจูงใจที่เชื่อกันว่า หากชุมชนที่มีการจัดการป่าไม่ได้รับแรงจูงใจที่เป็น ผลตอบแทนในรูปแบบของการสนับสนุนหรือใช้ กลไกทางการตลาดสนับสนุนให้เกิดการจัดการป่า ที่ดี การสนับสนุนนี้จึงเสี่ยงไม่ได้ต่อการแบ่งผล ประโยชน์ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราประกอบด้วย สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิตมีการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันและสัมพันธ์กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีการใช้ พลังงานและแลกเปลี่ยนสารอาหารซึ่งดำเนินไป ภายใต้ความสมดุลของธรรมชาติเรียกว่า ระบบ นิเวศ แต่ถ้าระบบนิเวศขาดความสมดุลหรือถูก ทำลาย ย่อมเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของ สรรพสิ่งในระบบ ทำให้มนุษย์เห็นความสำคัญของ ระบบนิเวศและรู้จักการนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิด ประโยชน์และช่วยแก้ไข้ปัญหา ความเสื่อมโทรม ของระบบนิเวศเชิงพุทธได้เป็นอย่างดี

พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญกับระบบ นิเวศตั้งแต่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่าง ใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้าย แห่งชนม์ชีพ พระพุทธองค์ทรงประสูติในราช ตระกูล อินเดียโบราณ นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้ พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินี วันอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบ ต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่ม ไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอก ไม้งามตายนั่นก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกัน อย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนา แน่นด้วยกิ่งใบโศเดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งมวล

แล้วทรงรู้สึกประจวบพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง” เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรง เป็นพระราชากุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้าง ปราสาท 3 ถดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมี ชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุก ประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตใน ราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจ จชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น รวป่า ถ้า ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของ ธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งนำไปสู่การตรัสรู้ ธรรมอันประเสริฐและสาระดีแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการ ประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาเป็นเวลา 45 พรรษา (Wickkremesinghe, 1972 : 48)

ส่วนในคัมภีร์มโนปุรณได้แสดงสถานที่ และปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าใน 45 พรรษาของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่ง หนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่าหรืออารามป่า เช่น เขตวันมหาวิหารหรือเวฬุวันมหาวิหาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะพักในป่าต่างๆ แล้ว ภูเขา และถ้ำอีกหลายแห่งก็เคยเป็นที่พักของ พระพุทธองค์ เช่น ถ้ำสุรขตา ภูเขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ หรือตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาลิไลยก์ สวนป่ามทวัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาละ วัน เมืองกุสินารา เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่ง

พระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามรากไม้ โคนไม้ ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเฉพาะแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังทรงอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เป็นป่าไม้ ในการพักอาศัยเพื่อการบำเพ็ญเพียร ในการปฏิบัติกิจการงาน จิตใจ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

5. สรุป

จึงเห็นได้ว่า การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธนั้นเริ่มต้นมาจากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการปฏิบัติ ข้อปฏิบัติเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์กับสังคมยุคนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อไม่ให้มนุษย์และระบบนิเวศถูกเบียดเบียนจากมนุษย์และถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันป่าพึ่งมนุษย์จึงจะเป็นป่าที่ร่มรื่น มนุษย์พึ่งป่าจึงจะร่มเย็น รวมถึงไม่ให้มนุษย์เบียดเบียนสัตว์ดิรัจฉาน หรือสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อให้เป็นแบบแผนในการปฏิบัติที่ดีงามของภิกษุ และเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้เพื่อให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมค้นหาความจริงของชีวิตตามพุทธองค์และพระอริยสาวกทั้งหลายของเหล่าพระภิกษุ

และพุทธบริษัททั้งหลายได้ถือปฏิบัติดำเนินไปได้ถูกต้องไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาสิ่งแวดล้อมให้มีความเหมาะสมในการปฏิบัติธรรมอยู่กับธรรมชาติโดยไม่ทำลายธรรมชาติ และมีความเกื้อกูลเป็นประโยชน์ต่อสังคมมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันอยู่ร่วมด้วยความผาสุกโดยยึดหลักธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ได้ยึดถือปฏิบัติที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทำให้ธรรมชาติ ระบบนิเวศมีความสมบูรณ์และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

6. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธมีความเกี่ยวข้องกันตรงที่ไม่ได้แบ่งแยกระหว่างสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติออกจากกัน นิเวศวิทยาจะสอนให้มนุษย์รู้จักรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนพุทธศาสนาจะมุ่งสอนให้มนุษย์มีความเมตตาต่อธรรมชาติและให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน การทำลายธรรมชาติก็เหมือนกับการทำลาย ตนเอง เพราะจุดร่วมของมนุษย์กับธรรมชาติคือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นั่นคือการทำลายสิ่งหนึ่ง ย่อมมีผลต่อเนื่องไปถึงการคงอยู่ของสิ่งอื่น อย่างเช่น การทำลายป่าไม้ย่อมก่อให้เกิดผลเสียหายตามมา เช่น น้ำท่วม ดินถล่ม และการขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นต้น การนำแนวคิดการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธมาใช้ จึงเป็นการรักษาระบบนิเวศวิทยาของป่าไม้ให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

References

- Akkarak, S. (2010). *Forest Fire Control For Thailand, Forest Fire Control Office*. Bangkok : Royal Forest Department.
- Chateta, P. (2001). *Community Forest Resource Management: A Case Study of Nam Ngao Subdistrict Ngao District*. Bangkok : n.p.
- Chankaew, K. (2006). *Environmental Science*. No. 6. Bangkok : Publishers Kasetsart University.
- Leopold, A. (1970). *The Land Ethics in a Sand Almanac County*. New York : Ballantine Books.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka Version of Mahachulalongkornrajavidyalaya*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing.
- Non Sung, S. (2006). *Natural Resources and Environment*. 2nd Edition. Bangkok : Odien Store.
- Phramaha Mit Thitapañño. (2014). Analytical study pollution in the Buddhist scriptures and practices to prevent pollution problems in Buddhism. *Dhammathas Academic Journal*, 14(1).
- Watcharach, U. (2000). *knowledge and importance of natural resources and the environment*. Bangkok : Thippawisut.
- Wickkremesinghe. (1972). *K.D.P. The Biography of the Buddha*. Columbo : J.W.Mawata.